

Vier waarden in één wereld

– John Algeo

De wanorde en strijd die tegenwoordig heersen in de wereld hebben vele oorzaken – armoede, nationalistische ambities en oud zeer, onder andere.

Dergelijke oorzaken zijn gemakkelijk te herkennen en te begrijpen, zij het dat ze moeilijk oplosbaar zijn, maar er zijn ook andere oorzaken die zelfs moeilijk zijn te herkennen, omdat ze zich in het onderbewustzijn bevinden. Dientengevolge zijn ze des te krachtiger, omdat ze het collectieve onderbewuste van een volk doordringen en alle aspecten van de levens van dat volk raken.

Dr. John Algeo is internationaal vice-president van de TS en emeritus hoogleraar aan de Universiteit van Georgia. Hij heeft vele academische onderscheidingen ontvangen.

Onder zulke onderbewuste oorzaken van onenigheid liggen verschillen van opvatting over de wereld – de manier waarop een volk zichzelf en zijn omgeving beziet, hoe ze over hun ervaringen denken, daarop reageren en menselijk gedrag op zijn waarde beoordelen. De vraag t.a.v. waarden, t.a.v. de ethische basis van wat gezien wordt als goed of slecht, is bijzonder belangrijk voor het vaststellen van de manier waarop wij op anderen reageren. Verschillen in onze ideeën over waarden zullen dus ieder debat dat wij hebben met mensen wier waardeopvattingen van de onze verschillen, verergeren. Om het hoofd te bieden aan zulke verschillen moeten we ons daar eerst bewust van worden en dan zoeken naar een manier om ze te verzoenen of een plaats te geven.

Mensen in de hele wereld hebben verschillende waardesystemen, maar vier van die systemen zijn van belang, omdat zij deel uitmaken van de oorzaak van onze huidige twistpunten of een deel vormen van een mogelijke oplossing van die twistpunten. Die waardesystemen en hun eigenschappen kunnen als volgt samengevat worden, elk genoemd naar de dominante waarde die het systeem kenmerkt:

1. Gehoorzaamheid/opstandigheid

Dit zijn de voornaamste waarden van de Abrahamische religieuze traditie, zoals

geïllustreerd door het Jodendom, het Christendom en de Islam. Hiervan zijn veel specifieke voorbeelden hiervan te geven.

In het bijbelverhaal van Adam en Eva beval God de eerste ouders van de mensheid geen vruchten te eten van een bepaalde boom in de tuin van Eden; maar zij gehoorzaamden niet aan dat bevel en als gevolg daarvan deden dood, pijn en arbeid hun intrede in de wereld. Een mythe die in een nog vroeger tijdsgewricht gesitueerd was laat een aantal engelen, geleid door Satan, in opstand komen tegen God en uit de hemel geworpen worden. Een later verhaal in Genesis vertelt dat God eiste dat Abraham zijn zoon Isaac zou offeren, als proeve van gehoorzaamheid van de aartsvader; Abraham, met een bezwaard gemoed, is bereid te gehoorzamen maar wordt weerhouden van deze daad door goddelijke interventie als hij eenmaal zijn gehoorzaamheid heeft aangetoond. Mozes bracht Gods geboden op stenen tafelen van de berg Sinaï naar beneden, maar hij moest ervaren dat het volk Israël het allereerste gebod overtrad door een gouden kalf te aanbidden. In één van de latere bijbelboeken draagt God Jona op naar Ninive te gaan om te preken tot de zondige bewoners; Jona is ongehoorzaam en probeert te ontsnappen door naar zee te gaan, maar wordt overboord gegooid door de matrozen van zijn schip en opgeslokt door een walvis.

Het Christendom zette de Joodse waardering van gehoorzaamheid voort, zoals Paulus schreef aan de Romeinen (5:19): ‘...want gelijk door de ongehoorzaamheid van die ene mens [Adam] zeer velen zondaren geworden zijn [de mensheid], zo zullen ook door de gehoorzaamheid van die ene [Christus] zeer velen [Christenen] rechtvaardigen worden.’ En Christus bad in de Tuin van Gethsemane (Lucas 22:42): ‘Vader indien Gij wilt, neem deze beker van mij weg; doch niet mijn wil, maar de Uwe geschiede!’

De praktische implicaties van het waarderen van gehoorzaamheid als het

grootste goed in Jodendom en Christendom ondergingen veranderingen door de joodse diaspora, die de joden over de wereld verspreidde tussen niet-joodse mensen, en door het opkomen van andere waarden in het Westen, (die hierna genoemd zullen worden). Maar de waardering van gehoorzaamheid zette zich voort in zijn starste vorm in de Islam, waarvan de naam zelf betekent ‘onderwerping (aan God)’, en de naam van haar volgelingen, Moslims, betekent ‘iemand die zich heeft onderworpen’. Het eerste hoofdstuk van de Koran eindigt met de volgende zin: ‘Leidt ons op het rechte pad [van de Islam, onderwerping], het pad van diegenen jegens wie u mild bent geweest, op wie u niet boos bent, en die niet van het pad afdwalen [die niet ongehoorzaam zijn].’ Gehoorzaamheid aan de bevelen van de Islam en aan de fatwa’s (religieuze vonnissen) van hun clerus is verplicht voor Moslims.

2. Vrijheid/gebondenheid

Dit zijn de voornaamste waarden van de modernistische traditie, die worden uitgedrukt in filosofische standpunten en bewegingen als deïsme, seculier humanisme en democratie.

De modernistische traditie heeft haar wortels in het aloude Griekenland, daar geïllustreerd door de stervensbereidheid van Socrates door liever alsem te drinken dan zijn vrijheid op te geven om onderzoek te doen naar de aard van de dingen en vrijelijk anderen te onderwijzen. Het wordt ook geassocieerd met de opkomst van het moderne denken en de wetenschap in de Renaissance, bijvoorbeeld Giordano Bruno en Galileo Galileï, die slachtoffers werden van vervolging door de kerk, omdat zij vrijheid van gedachte en onderzoek eisten. Maar vooral in de achttiende eeuw kwam het modernisme met zijn waardering voor vrijheid naar voren. Twee voorbeelden zijn het patriottische lied ‘Rule, Britannia!’ (1740) met de regel: ‘Britten zullen nooit slaven zijn’ en de Amerikaanse onafhankelijkheidsverklaring (1776) met de zin:

‘Wij beschouwen deze Waarheden als vanzelfsprekend, dat alle mensen gelijkwaardig geschapen zijn, dat zij door hun Schepper begiftigd zijn met zekere onvervreemdbare rechten, dat deze onder andere omvatten leven, vrijheid en het najagen van geluk.’

Nog onlangs bevestigden de Vier Vrijheden, zoals vermeld door Franklin Delano Roosevelt tijdens de Tweede Wereldoorlog, het recht van ieder mens ter wereld op vrijheid van spreken, bevrijding van armoede en bevrijding van angst.

In de westerse wereld heeft de modernistische waardering van vrijheid grotendeels de Abrahamische waardering van gehoorzaamheid vervangen. Maar in het Midden-Oosten bleef de waardering van gehoorzaamheid het belangrijkste in de meeste moslimculturen. Deze twee waarderingen zijn vrijwel elkaars tegendeel, daar gehoorzaamheid gezien wordt als een beperking van vrijheid, en vrijheid als een uitdaging aan gehoorzaamheid. Daarom was het onvermijdelijk dat de westerse modernistische traditie en de islamitische Abrahamische traditie in conflict met elkaar zouden raken. Maar deze twee zijn niet de enige tradities die waarderen wat goed is, dus misschien kan dit conflict opgelost worden door andere soortgelijke tradities te bestuderen.

3. Kennis/onwetendheid

Dit zijn de belangrijkste waarden van dat deel van de Indo-Europese traditie die zich uitstrekt van India tot het aloude Griekenland. De waarde van kennis wordt geïllustreerd in het verhaal in de Oepanisjaden van Svetaketu, de zoon van de Brahmin die veel leerde tijdens zijn opleiding – maar juist die kennis niet verwierf, waardoor men niets anders hoeft te weten – en wiens vader hem toen leerde wat het allerbelangrijkste is dat men moet kennen, namelijk zijn eigen identiteit en karakter, door middel van het aforisme *tat tvam asi*, Gij zijt Dat, de Basis van alle zijn. Op soortgelijke wijze eindigde de zoektocht van de Boeddha naar verlichting over de realiteit van ouderdom, ziekte en dood onder de

Bodhi Boom, de Boom der Kennis, toen hij inzicht kreeg in het leven en wat groter is dan het leven. Verlichting in de Indiase traditie wordt bereikt door het verwerven van *jnana*, “kennis” en het overwinnen van *ajnana*, “onwetendheid”.

De Griekse cultuur stelde ook hoge prijs op kennis. Men zegt dat boven de poort tot het heiligdom van Apollo te Delphi de spreuk geschreven stond: ‘Ken uzelve’. En de Griekse filosofie, die de basis werd voor alle Westerse filosofieën, hield zich bezig met het verwerven van Ware Kennis – niet zozeer kennis over bepaalde dingen als wel kennis over de aard van de realiteit. In de Renaissance werden Griekse waarden nieuw leven ingeblazen en dienden deze als matrix voor de ontwikkeling van zowel de moderne wetenschap als de modernistische vrijheidstraditie.

Dus kennis bleef een belangrijke waarde in het moderne Westerse denken, zoals gedemonstreerd wordt in het gedicht ‘Ulysses’ van Alfred Lord Tennyson door het verlangen van de held *‘om kennis na te jagen als ware het een dalende ster, voorbij de uiterste grens van de menselijke gedachten’*.

Het is waar dat veel van het moderne Westerse denken kennis (van het hoger *manas*), verward heeft met informatie (in het lager *manas*), maar in het Westen zijn er nog sporen van het oorspronkelijke denkbild, dat het zuiverst belichaamd wordt in de Oepanisjaden.

4. Harmonie/wanorde

Dit zijn de voornaamste waarden van de Chinese culturen van China, Korea, Japan en Annam uit het verre Oosten. Zij worden weergegeven in het Confucianisme, het Taoïsme, het Zen-boeddhisme en het Shinto-geloof.

In de leer van Confucius is het doel van het individu zich zoveel mogelijk te ontwikkelen tot de staat van volledig en authentiek mens worden (jen). Om dat te doen moet men in harmonie zijn met de Weg van de Hemel (T’ien Tao) en de manier om die harmonie te bereiken is het trouw volgen van het principe van juist

handelen en decorum of 'ritueel' (*li*). In de Analecten staat (1.12, in de vertaling van Arthur Waley), *'Bij het gebruik van ritueel[li] is het de harmonie die hoog-gewaardeerd wordt; de Weg [Tao] van de vroegere Koningen kreeg haar schoonheid hiervan.'* En dan weer (3,3), *'Wat kan een man die niet Goed [jen] is nu te maken hebben met ritueel [li]?'* Confucius beschreef de persoon die volledig menselijk [jen] is als *'arm, maar toch verheugt hij zich in de Weg [Tao]; rijk, toch is hij een bestudeerder van rituelen [li]'*. Wat het hoogst gewaardeerd wordt is de harmonie tussen de Weg van de Hemel, de menselijke aard en sociaal gedrag.

Deze waardering van harmonie is te zien in alle filosofieën, religies en gebruiken die zich ontwikkelden in de Chinese cultuur. De *Tau-Te-Tsjing*, (XLII, vert. J.J.L. Duyvendak) stelt: *'Eén bracht voort twee; twee bracht voort drie; drie bracht voort de tienduizend dingen. De tienduizend dingen keren de rug naar het donkere (Yin) en klemmen zich vast aan het lichte (Yang); de ledige dampen mengen zich harmonisch.'* Die harmonie is te zien in de thee-ceremonie, in vechtsporten, ikebana of bloemschikunst en alle beschaafde kunsten. De Chinese traditie lijkt het minst op de andere drie, omdat het esthetische hoger gewaardeerd wordt dan het intellectuele of het actieve, het yin boven het yang. Het erkent dat orde en schoonheid hetzelfde zijn (een erkenning die ook besloten ligt in het Griekse woord *kosmos*, dat 'universum', 'orde' en 'schoonheid' betekent. En omdat de Chinese traditie het belang van het esthetische benadrukt, heeft zij een unieke bijdrage te leveren aan de wereldcultuur.

Een conflict van waarden, zoals gehoorzaamheid en vrijheid, kan niet opgelost worden door die waarden gewoon tegenover elkaar te stellen. Het kan alleen opgelost worden door boven het rechtstreekse conflict uit te stijgen en de grotere waarde te zien die beide omvat. Elk waardeconcept heeft hoge en lage toepassingen. De hoge toepassingen zijn niet met elkaar in tegenspraak, maar ondersteunen

elkaar onderling; de lage toepassingen kunnen verworden tot onwaardige vormen van gedrag en neigen tot conflicten.

De hoge toepassing van gehoorzaamheid is de beperking van egoïsme en zelfzucht; het is het erkennen van het bestaan van de Ander, een Realiteit hoger dan onszelf, en het zich wijden aan de dienst van die Realiteit; het is het gehoor geven aan een oproep tot altruïsme. Het is een zaak van wil en actie.

De lage toepassing is een irrationele en gedachteloze toewijding aan welke menselijk geformuleerde doelstelling ook waarmee men zich geïdentificeert heeft als zijnde doelstellingen die onze gehoorzaamheid verdienen; het verwordt tot fundamentalisme, kleingeestigheid, onverdraagzaamheid en vervolging van diegenen die daarin van mening verschillen.

De hoge toepassing van vrijheid is een openstaan voor alternatieve mogelijkheden, een aanvaarden van het recht van anderen om met ons van mening te verschillen, onderling respect, vooruitgang, en een bezorgdheid voor het welzijn van anderen. Ook dat is een zaak van wil en actie.

De lage toepassing is het staan op ons recht om onze eigen weg te gaan zonder ons te bekommeren om hoe dit anderen beïnvloedt; het verwordt tot een uitbuiting van andere mensen en van het milieu en een veronachtzamen van het algemeen welzijn.

De hoge toepassing van kennis is een ervaring die leidt tot erkenning van wie men is, waar men is, en waarom men daar is; het stroomlijnt de anders verwarrende, gewone ervaringen van het leven. Het is een zaak van intellect.

De lage toepassing is het verzamelen van informatie zonder te weten wat er mee te doen; het ontardt in materialisme en arrogantie.

De hoge toepassing van harmonie is een erkenning dat alle dingen hun plaats hebben in het totale bestel van het leven en hun doel alleen bereiken wanneer zij gezamenlijk functioneren. Het is een zaak van inzicht en esthetiek. Zoals H.P.

Blavatsky het Grote Hermetische Axioma uitdrukt (in de Bowen brochure):

'Zo binnen, zo buiten; zo groot, zo klein; zo boven, zo beneden; er is slechts één Leven en Wet; en de besturende Kracht is één. Er is geen binnen, geen buiten, geen groot, geen klein; geen hoog, geen laag, in het Goddelijk bestel.'

Deze erkenning leidt tot een vredige maatschappij die eerder door goed voorbeeld bestuurd wordt dan door straf; zij leidt tot beleefdheid, tot respect voor het verleden en de toepassing hiervan in het heden en tot een waardering van het esthetische als een gids voor het leven.

De lage toepassing van harmonie is formalisme, gedwongen uniformiteit en achterhaaldzijn; het verwordt tot louter esthetiek, bureaucratie en dictatorschap.

Wat we moeten doen is het verzoenen van de hoge toepassingen van alle waarde-systemen, het matigen van hun lage toepassingen en daarmee de verloedering ervan tegengaan. Dat moet gebeuren als wij een leefbare cultuur willen bereiken die de hele wereld kan aanvaarden. Vandaag de dag bewegen wij ons snel naar een nieuwe planeetcultuur, die het beste moet hebben van alle bestaande culturen en waardesystemen. Dus moeten wij, als theosofen, deelnemen aan die verzoening en matiging. Dat kan inderdaad gezien worden als het doel dat de wijze innerlijke stichters van de TS voor ogen hadden toen zij leiding gaven aan de oprichting ervan. We kunnen het weerspiegeld zien in alle drie onze Doeleinden: het vormen van een kern van broederschap, het aanmoedigen van interculturele studie en het onderzoeken van het onverklaarde en verborgene.

De waarden van een wereldcultuur moeten zowel gehoorzaamheid inhouden aan het Hoogste dat wij kennen als aan individuele vrijheid. Dat klinkt als een paradox, maar, net als een aantal andere paradoxen, het is een diepe waarheid. Op een dieper niveau worden vrijheid en gehoorzaamheid hetzelfde. Dat is wat de Prins Arjoena leerde in Kurukshetra. Aan het begin van de *Gita* is hij diep verontrust omdat hij conflicterende verplichtingen bespeurt - onverenigbare eisen tot gehoorzaamheid - en als gevolg daarvan verliest hij zijn vrijheid van handelen en zakt hij ineen op de bodem van zijn strijdswagen. Aan het einde van de *Gita* heeft Arjoena geleerd wat hij moet weten: hij erkent dat hij en Krishna één zijn, zodat zijn wil en die van Krishna ook één zijn. Aldus vormt gehoorzaamheid aan Krishna Arjoena's vrijheid. Daar Arjoena en Krishna één zijn, zijn gehoorzaamheid en vrijheid op dezelfde manier ook hetzelfde. Of, zoals Dante Aleghieri zegt in zijn 'Paradiso' (3.85): *E la sua volontate è nostra pace*, 'En zijn wil is onze vrede.'

Arjoena wordt geleid naar een verzoening van de schijnbaar tegenstrijdige eisen van zijn dharma en aldus naar een verzoening van de waarden van gehoorzaamheid en vrijheid, door te leren wie hij is, dat wil zeggen, door kennis. Dus kennis is ook een essentiële waarde in de komende wereldcultuur. Maar bovendien is het verzoenen van gehoorzaamheid en vrijheid door middel van kennis een zaak van het bereiken van harmonie, hetgeen een onderling verweven is van verschillen tot één geheel. Dat is het doel van de theosofie. Het zou het streven moeten zijn van alle theosofen.

Uit: *The Theosophist*, juni 2002
Vertaling: A.M.I.